

זוהר זליכובסקי, עפרה קורת

תרומת המיצב החברתי-כלכלי, סביבת אוריינות הבית, מגדר ההורה וגיל הילד להערכת ניצני אוריינות הילד בתקופת הקורונה

תקציר

במחקר זה נבחנה מערכת הקשרים בין גיל הילד, מגדר ההורה, מיצב חברתי-כלכלי, לבין רמת אוריינות הבית ותרומתם של משתנים אלה לרמת ניצני אוריינות הילד כפי שהוערכה על ידי הוריהם בתקופת הקורונה בישראל. במחקר השתתפו 165 הורים לילדי גן חובה וטרום-חובה; 74 אבות ו-91 אימהות, בחלוקה מגדרית מאוזנת של הילדים. ההורים היו ממיצב בינוני-גבוה וממיצב בינוני-נמוך. הם מילאו שאלון דיגיטלי בגל השלישי של מגפת הקורונה (ינואר–מרץ 2021) תקופה שבה שהו הילדים וההורים שעות רבות בבית. נאסף מידע דמוגרפי על המשפחה ועל אוריינות הבית. רמת ניצני אוריינות הילד הוערכה על ידי אחד מהוריהם, בהתייחס למטלות ממוקדות ולקבוצת הגיל. נמצאו קשרים חיוביים בין המשתנים: מיצב חברתי-כלכלי, אוריינות הבית וגיל הילד לבין רמת ניצני אוריינות הילד. לא נמצאו הבדלים בהערכת ניצני אוריינות הילד בין האבות לאימהות. אוריינות הבית, גיל הילד, והמיצב החברתי-כלכלי תרמו לרמת ניצני אוריינות הילד, כאשר לאוריינות הבית הייתה התרומה הגדולה ביותר בהשוואה לשאר המשתנים. מגדר ההורה לא תרם כלל לניצני אוריינות הילד. בדיון מוצגים הסברים לממצאי המחקר, השלכות חינוכיות והצעות למחקרי המשך.

מילות מפתח: ניצני אוריינות, סביבת אוריינות הבית, מגפת הקורונה.

מבוא

תהליך רכישת הקריאה והכתיבה מתחיל הרבה לפני שהילדים לומדים זאת באופן פורמלי בבית הספר. במשפחות רבות תהליך זה מתרחש עם הילדים הצעירים בפעילויות משותפות של הורה-ילד (כמו קריאת ספר לילד או כתיבה משותפת), ובפעילויות יחידניות של הילד (כמו התבוננות בספר כתוב וניסיונות כתיבה עצמאיים). פעילויות אלה מהוות צעדים ראשונים לפיתוח שליטה בשפה הדבורה והכתובה כמכלול שלם אחד (גארטון ופראט, 1989), והן תומכות בהתפתחות ניצני אוריינות (Emergent Literacy) הילד. מחקרים מראים שרמת ניצני אוריינות הילד בגיל הגן מנבאת הישגים אורייניים בבית-הספר (Ergül et al., 2023; Korat et al., 2007; Niklas & Schneider, 2017a; Inoue et al., 2018) והישגים אקדמיים במהלך החיים (Baydar et al., 1993; Lee & Burkam, 2002).

במחקר זה התמקדנו בגורמים המרכזיים הקשורים להתפתחות ניצני האוריינות של הילד. אחד המודלים הידועים בהתייחס להשפעת הורים על חינוך ילדיהם הוא המודל האקולוגי-ההתפתחותי של ברונופנברגר (1979). על פי מודל זה, הילד נמצא במרכז וסביבו קיימת מערכת של מבנים (מעגלים) המשפיעים על התפתחותו, כאשר למעגלים הקרובים יש השפעה רבה יותר על הילד לעומת הרחוקים יותר. במחקר זה שאלנו, מהי התרומה של הגורמים הסביבתיים השונים לרמת ניצני האוריינות הילד, כפי שהיא הוערכה על ידי הוריו? התייחסנו למספר מעגלים רלבנטיים מהקרוב לרחוק: גיל הילד, מגדר ההורים, אוריינות הבית והמיצב החברתי-כלכלי של משפחתו.

חשוב לציין כי ניצני אוריינות הילד במחקר זה הוערכו על ידי הוריו, ולא על ידי בדיקה אובייקטיבית ישירה, מאחר שאיסוף הנתונים נעשה בתקופת הקורונה, ולא הייתה לנו נגישות לגני הילדים ולבתים. ההורים העריכו אצל ילדיהם את הבנת מוסכמות הדפוס, האוריינטציה המוקדמת שיש לילד לספר, רמת אוצר המילים של הילד, יכולתו הנרטיבית, המודעות הפונולוגית, הכרת אותיות, ואת ניצני הכתיבה והקריאה שלו.

רמת אוריינות הבית והקשר לניצני אוריינות

הסביבה האוריינית הביתית (Home Literacy Environment) נמדדת בדרך כלל במונחים של זמינות חומרי קריאה וכתיבה בבית (למשל, מספר הספרים וחומרי הכתיבה) ובמונחים של פעילויות אורייניות (למשל, תדירות קריאת ספר של ההורים לילדיהם, או תדירות כתיבה של הילדים במשותף עם ההורה). מחקרים רבים

הראו, שהסביבה האוריינית הביתית קשורה לרמת ניצני אוריינות הילד, והיא נחשבת לגורם מנבא חשוב ליכולות המוקדמות והמאוחרות יותר של ילדים בתחום זה (Burgess et al., 2002; Dong et al., 2020; Georgiou et al., 2021; Inoue et al., 2018; Korat et al., 2007; Niklas et al., 2016; Sénéchal & LeFevre, 2014). ממצאים דומים התקבלו במחקר שנערך לאחרונה בקרב משפחות ערביות החיות בישראל (Hassunah-Arafat et al., 2021). במטה אנליזה שנערכה בנושא (Dong et al., 2020) בה נסקרו מחקרים שנעשו בשלושים השנים האחרונות, נבחן הקשר בין רמת אוריינות הבית בגיל הגן לבין יכולות הבנת הנקרא של ילדים בגיל בית ספר. ממצאי המחקר הראו שציפיות ההורים לגבי רמת אוריינות הילד ומעורבותם בפעילויות אורייניות, תורמים למיומנויות האורייניות של ילדים, יותר מהשכלת ההורה וכלים אורייניים (כמו ספרים, כלי כתיבה וכו').

במחקר זה כלל המדד של רמת אוריינות הבית: מדידת תדירות הפעילויות המשותפות של הורה-ילד בקריאת ספר, בכתיבה משותפת של ההורה עם הילד, בפעילות יחידנית של הילד עם ספר, או בניסיונות כתיבה עצמאיים של הילד, מספר הספרים הנמצאים בבית והנאת ההורה מקריאת ספרים.

הורות והתפתחות ניצני אוריינות

תיווך המבוגר לילד הצעיר בפעילות האוריינית המשותפת נחשב לגורם מרכזי בהתפתחות ניצני אוריינות הילד (Gerde et al., 2015; Neumann 2018). על פי ויגוצקי (Vygotsky, 1978), הלמידה של הילד מתרחשת במקרים רבים, כאשר המבוגר מתווך לילד את עולם הגירויים סביבו, ב"אזור ההתפתחות הקרובה" (ZPD: Zone of Proximal Development). משמע, התיווך לילד ניתן אל נקודת ההבנה המשווערת שלו, שהיא מעבר להבנתו העכשווית. לשם כך על המבוגר לדעת להעריך את רמתו העכשווית, ולתווך לו את הרמה הבאה בהתאם. כשמדובר בטיפוח אורייני, המבוגר עשוי ליצור לילד גשר עקבי והדדי בין השפה הכתובה לשפה הדבורה.

אחת מהפעילויות המרכזיות לפיתוח שפה ואוריינות בגיל הרך היא קריאת ספר של מבוגר לילד (Bus et al., 1995; Inoue et al., 2018; Korat et al., 2007; Niklas et al., 2016). שני מרכיבים חשובים נמדדו בספרות בתחום זה, תדירות קריאת המבוגר לילד, ואיכות התיווך בזמן הקריאה. בסקירה של בס ושותפיה (1995), שהתמקדו בתדירות קריאת ספר של הורים לילדיהם נמצא, שמדד זה תומך בניצני אוריינות הילד (בעיקר בהעשרת אוצר המילים של הילד, וכן במדדים כמו כתיבת שם הילד, קריאת השם, זיהוי שמות האותיות, ומיזוג פונמות) (Bus et al., 1995).

במספר מחקרים שערכו ניקולס ושותפיו (Niklas et al., 2020; Niklas and Schneider, 2017a; Niklas and Schneider, 2017b; Niklas et al., 2016) נמצא כי תדירות הקריאה המשותפת מהווה מרכיב מרכזי במדד של האוריינות הבית, וכי יש קשר חיובי בין אוריינות הבית בכלל וקריאה ספרים משותפת בפרט, לבין היכולות האורייניות של הילד (כגון מודעות פונולוגית, אוצר מילים ומשימות חריזה). במחקר התערבות שערכו ניקולס ושותפיו (Niklas and Schneider, 2017b) נמצא כי שיחות עם הורים על חשיבות סביבת אוריינות הבית, שכללו הדרכת הורים, במפגש קריאה פרטני של ההורה עם הילד, נמצא שיפור משמעותי של סביבת אוריינות הבית. נוסף על כך, הילדים במשפחות אלו הראו התפתחות גדולה יותר במודעות פונולוגית בהשוואה לילדים ממשפחות, שלא השתתפו בהתערבות. מחקרים נוספים שנעשו לאחרונה במדינות שונות, הצביעו אף הם על הקשר בין אוריינות הבית לבין ניצני האוריינות של הילד בשנות הגן (Ergül et al., 2023; Krijnen et al., 2020; Nuswantara et al., 2022). במחקר הנוכחי בדקנו באופן ממוקד את התדירות של קריאת ספר משותפת של ההורה לילד.

בעשורים האחרונים הספרות מייחסת חשיבות לא רק לקריאה, אלא גם לכתיבה משותפת של הורים עם ילדיהם בגיל הגן, ורואה בה בסיס חשוב לפיתוח ניצני אוריינות הילד (אדם ולוין, 2019; DeBaryshe et al., 2001; Aram & Levin, 2001; 1996; Sénéchal et al., 1998). חוקרים בתחום זה הסיקו כי כאשר ילדים עוסקים בכתיבה עם מבוגרים, הידע שלהם על השפה הכתובה הולך ונעשה עשיר יותר ומגובש, עד שהוא הופך קונבנציונאלי, ומתפתח לכתיבה תקנית (Bissex, 1980; Guo et al., 2021). אדם ולוין (2019) שחקרו ילדים דוברי עברית מצאו, שרמת תיווך הכתיבה, ובפרט רמת התיווך הגרפ-פונמי, של ההורה לילד, והדרכתו בפירוק מילה לצלילים, מנבאת את רכישת הקריאה והכתיבה שלו מאוחר יותר בבית הספר. במחקר הנוכחי בחרנו להתמקד לא רק בתדירות הקריאה לילד, אלא גם בתדירות הכתיבה המשותפת של ההורה עם הילד.

מגדר ההורה וניצני אוריינות הילד

בעשורים האחרונים חלה עלייה במדינות מערביות רבות במעורבות האבות בטיפול בילדיהם, שרואים בהורות חלק מרכזי בזיהותם (Gauthier et al., 2004; Livingston & Parker, 2019; Yogman, & Eppel, 2021). מחקרים מדווחים על עלייה במעורבות האבות, הנמדדת על ידי משך הזמן, שהאב והילד מבלים יחד, ועל שינוי בתפיסות ההורים ובהתנהגותם בפועל (ענבי, 2019; Cano et al., 2019; Cabrera et al., 2000).

שינוי זה יוחס לעליית השתתפות האם בכוח העבודה בשוק, ולהתחזקות האידיאולוגיה של הורות שוויונית בקרב שני המגדרים (Esping-Andersen, 2009). בשל שינויים אלה החלו חוקרים לבדוק את הקשר בין הפעילות המשותפת של האבות עם ילדיהם לבין התפתחות הילדים. במחקר שערכו רו ושותפיה (Rowe et al., 2004) נמצא כי, לאבות ולאמהות ייתכנו דפוסים שונים בשיח המשותף במהלך קריאת ספר לילדיהם. עוד נמצא שאבות נוטים לפנות לילדים בשאלות, בקשות למידע והבהרות בתחומים ספציפיים יותר מאשר האמהות. על פי הממצאים ילדים שאבותיהם נטו לקיים התנהגות זאת, הפגינו רמת שפה מורכבת יותר מאשר הילדים האחרים. במחקר נוסף, שערכו קאנו ושותפיה (Cano et al., 2019) נמצא כי משך הזמן המשותף של אבות עם ילדיהם קשור חיובית לרמתם הקוגניטיבית של הילדים, במיוחד כאשר זמן זה מושקע בפעילויות חינוכיות (כגון קריאה או משחק חינוכי). מחקר שנערך בישראל (אדם ולוין, 2019) שהשווה בין התנהגות אימהות לאבות בתיווך לכתיבה, הראה שאמהות מגלות רמת תיווך אורייני גבוהה יותר, ואינטראקציה רגשית-חברתית חיובית יותר מהאבות. יחד עם זאת, אימהות ואבות מאותה משפחה הראו באופן כללי התנהגויות תיווך דומות, המשקפות כנראה "תרבות משפחתית".

הערכת ההורים את ניצני האוריינות של ילדיהם

כפי שצינו לעיל הערכת ההורה את רמתו האוריינית של הילד חשובה, היות שהיא יכולה לשמש בסיס לתיווך, שהוא נותן לו בעת קיום פעילות משותפת. תיווך מותאם לוקח בחשבון את "אזור ההתפתחות הקרובה" של הילד (ZPD: Zone of Proximal Development) (Vygotsky, 1978). מספר מחקרים שנערכו בישראל הצביעו על יכולתן של אימהות להעריך את ניצני האוריינות של ילדיהן. למשל, אדם ובסטרק (2008) דיווחו על קשרים מובהקים בינוניים עד גבוהים בין הערכת האימהות את ילדיהן לבין הישגיהם בפועל, כפי שהם נמדדו אובייקטיבית על ידי מומחים, לגבי ידע אותיות, מודעות פונולוגית וכתיבה. החוקרות הסיקו שהאימהות רגישות לידע האורייני של ילדיהן, והערכותיהן מבוססות כנראה על פעילותן עימם. ממצאים אלו תואמים את אלה של גרנות (2003) במחקר קודם. במחקר שנערך בישראל (Hassunah-Arafat et al., 2021) בקרב משפחות דוברות ערבית, נמצא כי האימהות היו מודעות באופן כללי לרמת ניצני האוריינות של ילדיהן, אך נמצאה אצלן גם נטייה בחלק מהמדדים להערכת יתר. כלומר, הן העריכו שילדיהן יבצעו את המשימות ברמה גבוהה יותר מזו שנמדדה בפועל.

ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם אלה של מילר. מילר ושותפיו (Miller, et al., 1993) טענו, שהורים נוטים לדייק בהערכת יכולתם הקוגניטיבית של ילדיהם, במיוחד כשהם נשאלים לגבי יכולות ספציפיות שלהם, יותר מאשר כשהם נשאלים שאלות כלליות. עם זאת, לפיהם הורים נוטים במקרים רבים לעשות הערכת יתר מתוך צורך פנימי להעלות את ההערכה של ילדם וגם את ההערכה שלהם-עצמם (Miller, et al., 1993).

שאלה חשובה לגבי הדיוק בהערכת אוריינות הילד קשורה גם למגדר ההורה. על פי מילר ושותפיו (Miller, et al., 1993) אימהות דייקו במחקריהן בהערכת יכולתו הקוגניטיבית של הילד יותר מהאבות. במחקר שעסק בסוגיה זאת בישראל בהתייחס לרמת אוריינות הילד בגיל הגן (רון, 2009) עלו תוצאות דומות. המדדים שבהם הצליחו האבות להעריך את יכולת ילדיהם באופן מדויק היו מודעות פונולוגית והכרת אותיות. פעילויות אלה נחשבות לשכיחות ביותר בפעילות משותפת של הורים וילדיהם (לוי, 2002). במחקרו של (ענבי, 2019) נמצא כי אבות נוטים בשנים האחרונות להיות מעורבים יותר מאשר בעבר באינטראקציות חינוכיות עם ילדיהם הצעירים, כולל קריאת סיפור או משחק משותף. פעילויות מעין אלה עשויות לסייע להורים להכיר טוב יותר את היכולות של הילד ולהעריך (למשל ארם ובסטרק, 2008).

במחקר הנוכחי התבקשו ההורים להעריך את ביצועי הילד במטלות אורייניות ממוקדות. היות שהידע שלנו לגבי הערכת רמת אוריינות הילד על ידי אבות לעומת אימהות הוא מוגבל ביותר, והיות שנקודה זאת יכולה להעיד על מידת מעורבות כל אחד מההורים בפעילות אוריינית משותפת עם הילד, ערכנו השוואה בין הערכת האימהות לבין זו של האבות. באמצעות בדיקה זאת הנחנו, שנוכל ללמוד על מידת היכרות האב והאם את יכולות הילד בתחום ניצני האוריינות בתקופת משבר זאת – תקופה שבה ההורים שהו עם ילדיהם הצעירים בבית יותר מהרגיל.

הקשר בין מיצב חברתי-כלכלי, רמת אוריינות הבית, לבין רמת ניצני אוריינות הילד

מחקרים מראים כי המיצב החברתי-כלכלי של המשפחה (הכולל את המדדים, השכלת ההורים, הכנסתם והעיסוק שלהם) תורמים להתפתחות האוריינות המוקדמת של ילדים (Ergül et al., 2023; Lee & Burkam, 2002; Korat, 2009; Neumann, 2016; Niklas et al., 2020). ידוע כי הפער הקיים בין הידע של הילדים ממיצב בינוני לאלה מהמיצב נמוך, לרבות בתחום האורייני, קיים כבר בגיל הגן עוד

לפני הכניסה ללימודים הפורמליים בבית-הספר היסודי (Korat et al., 2007; Neumann, 2016).

הספרות מדווחת גם על הבדלים משמעותיים של רמת אוריינות הבית בין משפחות ממיצב נמוך לעומת משפחות מהמיצב הבינוני לטובת הבינוני. ממצאים אלה עלו לגבי תדירות קריאת ספר משותפת, ולגבי אמונות ההורה לגבי חשיבות הקריאה לילד (Korat & Levin, 2001; Korat, 2009; Niklas et al., 2020). יחד עם זאת, חשוב לציין, שלגבי תדירות קריאת ספר משותפת התוצאות אינן עקביות תמיד. למשל, קורת ושותפיה (Korat et al., 2007) מצאו שהורים ממיצב נמוך דיווחו על קריאה לילדיהם פעם בשבוע, ואילו ההורים ממיצב בינוני דיווחו על פעמיים עד שלוש בשבוע. לעומת זאת, ישנם מחקרים שהראו שאין הבדלים בתדירות קריאת ספרים בין קבוצות המיצב השונות (קורת, 2002; Neuman, 2016). יחד עם זאת ניומן (Neuman, 2016) דיווחה באותו מחקר שהורים ממיצב בינוני ציינו שהם מלמדים את ילדם שמות אותיות והתייחסו למילים כתובות בתדירות יום-יומית, בעוד הורים ממיצב נמוך יותר, דיווחו על תדירות של פעילות מסוג זה פעם בשבוע. בדיקה של פעילויות כתיבה משותפות של הורים עם ילדיהם נמצאה אף היא שונה בשני המיצבים לטובת המיצב הבינוני (Aram & Levin, 2001; Neumann, 2016; Sandy et al., 2020). למשל, ארם ולוין (Aram & Levin, 2001) שחקרו ילדים דוברי עברית מצאו קשר בין רמת המיצב החברתי-כלכלי של משפחת הילד לבין רמת תיווך האם בפעילות כתיבה משותפת, ורמת ניצני אוריינות הילד. ממצאים דומים עלו במחקר, שנערך לאחרונה באינדונזיה (Sandy et al., 2020) ובו דווח שמשפחות בעלות הכנסה בינונית עסקו עם ילדיהם בפעילות קריאה וכתיבה פורמליות, ונתנו לילדיהם סיוע רב יותר בהשוואה למשפחות בעלות הכנסה נמוכה או גבוהה.

חוקרים בתחום התפתחות אוריינות הילד התעניינו גם ביכולת של הורים ממיצב חברתי-כלכלי שונה להעריך את רמת ניצני אוריינות הילד. במחקר של קורת והגלילי (Korat & Hagllili, 2007), התבקשו אימהות ממיצב נמוך וממיצב בינוני להעריך את יכולות הילד במיומנויות אורייניות ספציפיות. ההורים התבקשו להעריך את ניצני אוריינות ילדם (הכרת שמות אותיות, קשר או צליל וכו') בהשוואה לחבריהם בגן. השימוש בשיטה זו נבע מהרצון להימנע מנטיית ההורים לבצע הערכת יתר של רמת ילדיהם, נטייה שקיימת אצל מרבית ההורים (ראו מילר, 1993). קורת והגלילי (Korat & Hagllili, 2007) שהפעילו מדידה מסוג זה דיווחו,

שהאימהות מהמיצב הבינוני ומהמיצב הנמוך העריכו את רמת ניצני האוריינות של ילדיהן כגבוהה מזאת שנמדדה באופן אובייקטיבי בפועל, אולם אי הדיוק בהערכות האימהות היה גדול יותר במיצב הנמוך מאשר במיצב הבינוני.

לסיכום, מרבית הספרות הקיימת מראה הבדלים לטובת המיצב הבינוני בהשוואה לנמוך לגבי סביבת האוריינות הבית וההישגים האורייניים של הילדים בגיל הרך. יחד עם זאת, בעשורים האחרונים המודעות לחשיבות טיפוח ניצני האוריינות במסגרת המשפחה והמסגרות החינוכיות הולכת וגדלה. שינויים אלה מיוחסים בין היתר למחקר שהצטבר עם השנים בתחום, ובאופן ממוקד בארץ להמלצות ועדת לוין (2001) שיושמו בגנים במהלך השנים. בשל חשיבות התפתחות ניצני האוריינות בגיל הרך והשפעתם המוכחת על היכולות האורייניות של הילד והצלחתו בבית-הספר בעתיד, חשוב לקבל תמונת מצב עדכנית, ולבחון את תרומתו של המיצב החברתי-כלכלי להערכת ההורה את ניצני האוריינות של הילד בקבוצות המיצב השונות. מעבר לכך חשוב לבחון נקודה זאת באופן מיוחד בתקופת משבר שבה הפערים החברתיים-כלכליים עלולים להוות גורם מרכזי ומכריע.

הקשר בין גיל הילד לבין רמת ניצני אוריינות

כפי שצינו לעיל מעבר לחשיבות אוריינות הבית לבשלות הילד ישנה תרומה משמעותית להתפתחות ניצני האוריינות (Ferreiro & Teberosky, 1982). ידע זה מתפתח כבר מגיל ינקות, וחוקרים מזהים פעילות של מספר אזורים במוח רלבנטיים להתפתחות זאת (Hutton et al., 2021). כדי לממש את הפוטנציאל של הפעילות המוחית באזורים אלה, יש לדאוג לגירויים מתאימים הקשורים הן לגורמים גנטיים הן לגורמים סביבתיים. לפיכך, לסביבת אוריינות הבית ישנה חשיבות גדולה ביצירת התנאים המעודדים התפתחות זאת (Hutton et al., 2021). יחד עם זאת, יש לקחת בחשבון שפעילות ההורה עם הילד קשורה גם לגילו. למשל, מחקרים הראו, שהורים נוטים להתייחס לעקרונות השפה הכתובה בעיקר, כשהם קוראים לילדי גן בוגרים (4 עד 6) (Kleeck et al., 1997). יש להניח גם שרמת ניצני אוריינות הילדים קשורה בחלקה לתוכנית במסגרות החינוכיות השונות. למשל, מגנטות בגני חובה מצופה ליצור סביבה עשירה יותר בגירויים אלפביתיים בהשוואה לגנטות בגני טרום-טרום-חובה (ראו, לוין ואחרים, 2001). מכאן, יש להניח שעם העלייה בגיל הילד, והתפתחותו השפתית והאוריינית, יטו ההורים לתווך לו יותר בתחום זה, ובתוך כך הם גם נעשים מודעים ליכולותיו בתחומים הספציפיים של

האוריינות. מכאן הנחנו, שנמצא קשר חיובי בין גיל הילד לבין הערכת ההורים את רמת ניצני האוריינות שלו.

פעילות אוריינית במשפחה והערכת אוריינות הילד בתקופת הקורונה

הנתונים למחקר זה נאספו במהלך מגפת הקורונה בחודשים ינואר עד מרץ 2021. בתקופה זו נאסרו התכנסויות במרחבים סגורים, ומפגשים עם בני המשפחה המורחבת. העיסוק במהלך מגפת הקורונה בבריאות ובכלכלת המשפחה תפסו מקום מרכזי. הורים לילדים צעירים שחלקם עבדו מהבית התקשו להתפנות לילדיהם באופן מלא, ולספק להם את צורכיהם בתקופה זאת, ללא תמיכת המשפחה המורחבת (קורת וגבעון, 2021). ניתן להניח שמשפחות עם פניות נמוכה לילד מלכתחילה, כמו אלה שהמיצב שהחברתי-כלכלי שלהם יחסית נמוך, יראו קושי גדול יותר בהקדשת תשומת לב לילדים בהשוואה למשפחות אחרות בשל טרדות פרנסה או רמת ההשכלה (ארזי וסבג, 2020). למשל, במחקר שנעשה בהולנד בתקופת הקורונה נמצא, שהורים ממיצב בינוני תמכו בהוראה לילדיהם יותר מהורים ממיצב נמוך, כולל מתן כלים ללמידה מרחוק ושיעורי עזר (Bol, 2020). בהמשך למגמת התחזקות של אידיאולוגיות הורות מגדריות שוויוניות יותר, ולשינויים בתפיסות בחלקם בגידול הילדים (Livingston & Parker, 2019), ייתכן כי תקופה זו שבה הורים לא יכלו להיעזר במשפחה המורחבת השפיעה גם על אורחות חייהם ועל חלוקת התפקידים בין בני הזוג בתוך המשפחה. למשל, במחקר שנערך באיטליה (Mangiavacchi et al., 2021), נמצא שבתקופת הקורונה גילו אבות מעורבות רבה יותר בטיפול בילדים, כולל בחינוך הביתי. ייתכן כי שינויים מסוג זה שיפרו את יכולת האבות להעריך את יכולות ילדיהם בתחומים שסייעו להם, כולל בתחום האוריינות. במחקר זה נתמקד בין היתר בהערכת אבות ואימהות את ניצני האוריינות של הילד.

רציונל

במחקר זה נבחנה התרומה של מספר גורמים הקשורים לילד ולסביבתו להערכת ניצני אוריינית הילד, כפי שהיא הוערכה על ידי הוריו. בספרות דווח על קשר בין גיל הילד, מגדר ההורה, אוריינות הבית והמיצב החברתי-כלכלי לבין רמת ניצני האוריינות של הילד. בהסתמך על התפיסה האקולוגית מערכתית של ברונונברנר (1979) קיימת חשיבות ליחסי הגומלין הבו-זמניים בין גורמים שונים, הסובבים את הילד, ומשפיעים על התפתחותו. על פי גישה זאת, הילד נמצא במרכז, וסביבו

קיימות מערכות מבנים המשפיעות על התפתחותו. לסביבה הקרובה ביותר אל הילד ישנה התרומה הגדולה ביותר על התפתחותו, ולסביבה הרחוקה יותר יש תרומה יחסית קטנה יותר (Bronfenbrenner 1979). במחקר הנוכחי ההתייחסות לגיל הילד היא כאל המעגל הפנימי הראשון המשפיע על התפתחות אוריינות הילד, הקשורה למאפיינים פנימיים (אנדוגנים). במעגל השני, להבנתנו מצויים מגדר ההורה, רמת אוריינות הבית, שהם גורמים סביבתיים פרוקסימלים. במעגל השלישי, מצויים המיצב חברתי-כלכלי, והתנאים שנוצרו בשל מגפת הקורונה, שהם גורמים סביבתיים דיסטאליים רחוקים יותר. אנו משערות כי יימצאו קשרי גומלין בין המשתנים השונים לבין עצמם, למשל בין גיל הילד לבין רמת אוריינות הבית, בין מיצב חברתי-כלכלי לבין רמת אוריינות הבית וכו'. כמו כן, לכל אחד ממשתנים אלה תהיה תרומה ייחודית נבדלת לרמת ניצני האוריינות של הילד על פי הערכת הוריו. דרגת התרומה תהיה בהתאם למודל שצינו: גדולה יותר במעגל הקרוב הראשון (גיל הילד) והרחוקה ביותר במעגל השלישי המיצב החברתי-כלכלי. נציין שייחודו של מחקר זה הוא בבדיקת תרומת המיצב שיצרה מגפת הקורונה, ואילצה משפחות רבות להתארגן באופן שונה מבחינת החלוקה ההורית המסורתית של משימות משק הבית והטיפול בילדים (Mangiavacchi et al., 2021). ייתכן ששינויים אלו השפיעו גם על מעורבות ההורים בחינוך הביתי, כולל קיום הפעילויות האורייניות ועל יכולתם להעריך את רמת ניצני אוריינות הילד. חשיבותו של מחקר זה היא בהבנה מעמיקה יותר של הגורמים הסביבתיים הקשורים לילד, למערכת הקשרים ביניהם ולתרומתם להתפתחות ניצני אוריינות הילד בזמן של משבר בריאותי וחברתי עמוק. ממצאי המחקר יכולים לשמש בסיס להבנת תהליכים חשובים המתרחשים במשפחה בהקשר של מגדר ההורה, תפיסות הורים ותפקידם כמקדמים את התפתחות ילדם בגיל הרך.

השערות המחקר

במחקר שיערנו כי:

1. יימצא קשר חיובי בין רמת אוריינות הבית לבין גיל הילד, וכן בין רמת אוריינות הבית לבין המיצב כלכלי-חברתי של משפחת הילד.
2. יימצא קשר בין משתנים הבלתי תלויים: גיל הילד, רמת אוריינות הבית והמיצב חברתי-כלכלי, לבין המשתנה התלוי: הערכת ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד.

- א. יימצא קשר חיובי בין גיל הילד לבין הערכת ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד. הערכה זו קשורה הן להתפתחות עם הגיל הן לצפיות ולמעורבות ההורה בפעילות אוריינות בגילים השונים. אם יימצא קשר חיובי, גיל הילד ישמש כמשתנה מפוקח בהשערות הבאות.
- ב. יימצא קשר חיובי בין רמת אוריינות הבית לבין הערכת ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד.
- ג. יימצא קשר חיובי בין המיצב החברתי-כלכלי של משפחת הילד לבין הערכת ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד.
3. אימהות תִּעֲרָכָה את רמת האוריינית של הילד ברמה גבוהה יותר מזו של האבות. ההנחה היא שאימהות מעורבות יותר מאבות בפעילויות אורייניות עם הילד בגיל הגן, והן תיחסנה להן ידע ברמה גבוהה יותר ממה שידוע לאבות.
4. אימהות ממיצב בינוני תִּעֲרָכָה את רמת ניצני האוריינית של הילד ברמה גבוהה יותר מאבות ממיצב נמוך. זאת על סמך הספרות שלפיה אימהות ממיצב בינוני מעורבות ברמה גבוהה בפעילות אוריינית עם ילדיהן, בעוד אבות ממיצב נמוך מעורבים ברמה נמוכה יחסית בפעילות זאת עם ילדיהם.
5. גיל הילד, מגדר ההורה, רמת אוריינות הבית והמיצב החברתי-כלכלי יתרמו כל אחד תרומה יחסית נפרדת להערכת ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד על פי סדר זה.

שיטת המחקר

נבדקים: במחקר השתתפו 165 הורים שמילאו שאלון אנונימי. גיל הילדים הממוצע היה 4 שנים ו-11 חודשים ($M=59$ חודשים), וסטיית התקן הייתה ($SD=9.3$). טווח גיל הילדים היה מ-36 עד 79 חודשים. בלוח 1 מוצגים משתני הרקע ושכיחותם, כפי שמולאו על ידי ההורים.

לוח 1: התפלגות משתני הרקע של משתתפי המחקר

משתנה	ערכים	מספר נבדקים	שכיחות באחוזים	שכיחות מצטברת
מגדר הילד	בנים	79	48	48
	בנות	86	52	100
מסגרת הגן	חובה	80	48	48
	טרום-חובה	85	52	100
מגדר ההורה	אבות	74	45	45
	אימהות	91	55	100
רמת השכלת ההורה	תיכון	83	50	50
	תואר ראשון	45	27	78
	תואר שני	29	17	95
	תואר שלישי	8	4	100
הכנסה משפחתית	הרבה מתחת לממוצע	4	2	2
	מתחת לממוצע	15	9	12
	הכנסה ממוצעת	68	41	53
	מעט מעל לממוצע	60	36	89
	הרבה מעל לממוצע	18	11	100

כלי המחקר

לצורך ביצוע המחקר פותח שאלון להורים (קורת, 2021) (נספח 1) הכולל שלושה חלקים. בחלק הראשון נאספו פרטים דמוגרפיים של ההורה והילד: מגדר ההורה, מגדר הילד, גיל ההורה, גיל הילד, רמת השכלה, הכנסה משפחתית. בעזרת המדדים השכלה והכנסה, נבנה מדד של מיצב חברתי-כלכלי ("מיצב"). רמת ההשכלה דורגה על פי מספר שנות הלימוד של ההורים, בסולם של 5 רמות, מהנמוך לגבוה (מהשכלה של בית ספר יסודי ועד לתואר שלישי). רמת ההכנסה של המשפחה דורגה על ידי ההורים על פי סולם של חמש רמות, מהנמוך לגבוה (מהכנסה הנמוכה בהרבה מהממוצע ועד להכנסה הגבוהה הרבה מעל הממוצע). המדגם חולק לשתי קבוצות מיצב: הורים שקיבלו ציון נמוך (2–6) הוגדרו במיצב בינוני-נמוך והורים, שקיבלו

ציון גבוה (7–10) הוגדרו במיצב בינוני-גבוה. מכיוון שמרבית ההורים במדגם דיווחו על הכנסה ממוצעת (41%) או מעט מעל הממוצע (36%), השתמשנו במונחים מיצב חברתי כלכלי בינוני-גבוה ובינוני-נמוך, ולא מיצב גבוה לעומת נמוך.

בחלקו השני של השאלון נשאלו ההורים לגבי אוריינות הבית שלהם, הפרטים נבחנו על סמך השאלון של קורת (1998). אספנו מידע על כמות ספרי הילדים שיש בביתם. כמות הספרים דורגה בסולם של חמש רמות (1) 0–10 (2) 11–30 (3) 31–60 (4) 61–90 (5) יותר מ-90. כמו כן, מידת ההנאה של ההורה מקריאה דורגה בסולם של חמש רמות הנע מ- (1) "במידה מעטה מאוד" עד ל- (5) "במידה רבה מאוד". נוסף על כך, נשאלו ההורים לגבי תדירות הפעילות האוריינות בבית, שנבדקה בחמישה תחומים: (א) קריאת ספר של מבוגר לילד. (ב) כתיבה משותפת של מבוגר עם הילד. (ג) הילד מבקש שיקראו לו מתוך ספר. (ד) הילד "כותב" לבד בעצמו. (ה) הילד "קורא" בספר לעצמו, או למישהו אחר. תדירות הפעילות האוריינית המתקיימת בבית דורגה בסולם של חמש רמות: (1) אף פעם (2) פעם אחת בחודש (3) פעם אחת בשבוע (4) 2–3 בשבוע (5) כל יום. לשם קבלת ציון כללי של רמת אוריינות הבית חושב הממוצע של שבעת המדדים שצינו לעיל. רמת המהימנות של מדד זה על פי מדד קרונברך היא $\alpha = 0.68$.

בחלקו השלישי של השאלון התבקשו ההורים לציין את הערכתם את רמת ניצני אוריינות הילד במטלות השונות בסולם של חמש רמות ביחס לילדי הגן האחרים. בהתאם לספרות המחקרית, הורים נוטים לדייק בהערכת יכולתם הקוגניטיבית של ילדיהם, כשהם נשאלים לגבי יכולות ספציפיות שלהם, יותר מאשר כשהם נשאלים שאלות כלליות (Miller, et al., 1993). נוסף על כך, נעשתה ההערכה בהשוואה לילדי הגן (בדומה לשאלון של Korat & Haglilili, 2007), במטרה להימנע מנטיית ההורים לעשות הערכת יתר של ילדם. לכל מדד נבנתה סקלה המחלקת את ילדי הגן לקטגוריות, מן הנמוך אל הגבוה. ההורה התבקש לבחור היכן למקם את ילדו באחת מתוך חמש אפשרויות הדירוג. בשאלון נכתב "לפניך רשומים כמה תחומים. בבקשה סמן, איפה נמצא לדעתך הילד שלך יחסית לילדים בגן שלו, לגבי כל תחום ותחום: (1) בין הילדים הנמוכים ביותר (2) בין הילדים הבינוניים-נמוכים (3) בין הבינוניים (4) בין הילדים הגבוהים (5) בין הילדים הגבוהים ביותר. המיומנויות שעליהם נשאלו ההורים מתייחסות לקונבנציות דפוס, למשל כיוון הקריאה בספר, טקסט ישר לעומת הפוך, מעקב אחר כיוון הקריאה. המיומנויות השפתיות מתייחסות לפירושי מילים שניתנו במשלב כתוב (למשל, האם הילד ידע

ש"מסתתרים" זה מתחבאים!). כמו כן, יכולת הילד להבין סיפור שקוראים לו, לענות נכון על שאלות לגבי הסיפור ולספר במילים שלו את הסיפור. תחום נוסף מתייחס למודעות הפונולוגית. ההורים נשאלו אם הילד יודע לחלק מילה ל-2 צלילים (למשל: "בית" ל-בית), ולשלושה צלילים (למשל: "בית" ל-בית-ת). לגבי ניצני כתיבה וקריאה, נשאלו ההורים, אם ילדם יודע לומר את שמות של 10 אותיות מהאלף-בית בעברית, לכתוב 10 אותיות מהאלף-בית, ואם הוא יודע לכתוב את שמו. לשאלון המלא ראו נספח 1. כל 12 מדדי הערכות ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד קובצו לציון כללי אחד. רמת המהימנות הפנימית של ציון כולל זה על פי קורנבך היא $\alpha = 0.94$.

הליך

השאלון הועבר להורים באופן מקוון ואנונימי באמצעות המדיה הדיגיטלית. הוא הופץ באמצע חודש ינואר 2021 על ידי סטודנטיות לתואר שני, שלמדו במסגרת סמינריון במגמה להתפתחות הילד בלימודי תואר שני. הנתונים נאספו עד אמצע חודש מרץ 2021. כדי לשקף ייצוג יחסי לאוכלוסייה, הועבר השאלון להורים על-פי הקריטריונים האלה: כמחצית מההורים עם השכלה עד תיכונית, מחצית השנייה עם השכלה אקדמית, תואר ראשון ומעלה. כמו כן כמחצית מההורים היו אבות ומחציתם אימהות, כמחצית מהילדים בנים ומחציתם בנות, וכמחצית מהילדים בגן טרום-חובה ומחציתם בגן חובה. הנחקרים השתתפו במחקר על בסיס התנדבותי.

ממצאים

הקשר בין גיל הילד לבין רמת אוריינות הבית

כדי לבחון את השערת המחקר הראשונה, לפיה יימצא קשר חיובי בין גיל הילד לבין רמת אוריינות הבית, ערכנו ניתוחים מסוג מתאמי פירסון. המתאמים בין מדדים אלו מוצגים בלוח 2.

לוח 2: מתאמי פירסון בין גיל הילד לבין מדדי אוריינות הבית

גיל הילד		
1	מדד כללי – רמת אוריינות הבית	0.19*
2	מספר הספרים בבית	0.23**
3	הנאת ההורה מקריאת ספר	0.09
4	תדירות קריאת ספר – הורה לילד	0.07
5	תדירות כתיבה הורה – ילד	0.09
6	תדירות קריאת ההורה לילד ביוזמת הילד	0.12
7	תדירות כתיבה עצמאית של הילד	0.23**
8	תדירות "קריאה" עצמאית של הילד	-0.05

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

מלוח מספר 2 עולה קשר חיובי ומובהק בין גיל הילד לבין המדד הכללי של רמת אוריינות הבית, $r(165) = 0.19$, $p < 0.05$. כלומר, ככל שהגיל הילד בחודשים גבוה יותר, כך גם רמת אוריינות הבית גבוהה יותר. מכאן, השערתנו אוששה. הממצאים מלמדים כי הקשר החיובי המובהק מתקיים בין גיל הילד לבין שני המדדים: מספר הספרים הקיימים בבית $r(165) = 0.23$, $p < 0.01$, ותדירות הכתיבה עצמאית של הילד $r(165) = 0.23$, $p < 0.01$.

הקשר בין מיצב חברתי-כלכלי לבין רמת אוריינות הבית

כדי לבחון את חלקה השני של השערת המחקר הראשונה, לפיה יימצא קשר חיובי בין המיצב החברתי-כלכלי של המשפחה לבין רמת אוריינות הבית, ערכנו ניתוחים מסוג מתאמי פירסון. המתאמים בין מדדים אלו מוצגים בלוח 3.

לוח 3: מתאמי פירסון בין המיצב החברתי-כלכלי לבין מדדי אוריינות הבית**מיצב חברתי-כלכלי**

2	מדד כללי – רמת אוריינות הבית	0.28**
3	מספר ספרי ילדים	0.40**
4	הנאת ההורה מקריאת ספר	0.18*
5	תדירות קריאת ספר – הורה לילד	0.13
6	תדירות כתיבה הורה – ילד	0.08
7	תדירות קריאת ההורה לילד ביוזמת הילד	0.19*
8	תדירות כתיבה עצמאית של הילד	0.22**
9	תדירות "קריאה" עצמאית של הילד	-0.04

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

מלוח מספר 3 עולה, כי קיים קשר חיובי ומובהק בין המיצב החברתי-כלכלי לבין רמת אוריינות הבית, $r(165) = 0.28$, $p < 0.01$. כלומר, ככל שהמיצב החברתי-כלכלי גבוה יותר, כך רמת אוריינות הבית גבוהה יותר. מכאן, השערנו אוששה. נוסף על

כך, הממצאים מלמדים, כי המדד "מספר הספרים בבית" (אחד ממדדי אוריינות הבית) נמצא במתאם חיובי ומובהק עם המדד מיצב החברתי-כלכלי, $t(165)=0.4$, $p<0.01$.

הקשר בין מיצב חברתי-כלכלי, רמת אוריינות הבית, גיל הילד בחודשים לבין הערכת ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד

כדי לבחון את השערת המחקר השנייה, לפיה יימצא קשר חיובי בין מיצב חברתי-כלכלי, רמת אוריינות הבית, גיל הילד בחודשים לבין הערכת ניצני אוריינות הילד, ערכנו ניתוחים מסוג מתאמי פירסון. בלוח 4 מוצגים המתאמים בין המשתנים הבלתי תלויים לבין המדד הכללי של ניצני אוריינות הילד. בלוח 5 מוצגים המתאמים בין המשתנים הבלתי תלויים לבין המדדים הספציפיים של ניצני אוריינות הילד.

לוח 4: מתאמי פירסון בין מיצב חברתי-כלכלי, רמת אוריינות הבית, גיל הילד בחודשים לבין הערכת ניצני אוריינות הילד

מיצב				
חברתי-		רמת אוריינות הבית		
כלכלי		גיל הילד		
1	רמת אוריינות הבית	0.28**		
2	גיל הילד	0.25**	0.19*	
3	ניצני אוריינות הילד – כללי	0.25**	0.55**	0.28**

* $p<0.05$ ** $p<0.01$

לוח 5: מתאמי פירסון בין מיצב חברתי-כלכלי, רמת אוריינות הבית, גיל הילד בחודשים לבין הערכת ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד במדדים הספציפיים

	מיצב חברתי-כלכלי	רמת אוריינות הבית	גיל הילד		
1	קריאה מתחילה מימין למעלה	0.23**	0.46**	0.11	
2	הטקסט בספר הפוך	0.09	0.31**	0.24**	
3	מעקב אחר הטקסט בזמן הקריאה	0.0	0.34**	0.07	
4	יודע לכתוב 10 אותיות	0.29**	0.47**	0.37**	
5	הכרת שמות של 10 אותיות	0.23**	0.41**	0.27**	
6	כתיבת השם	0.22**	0.48**	0.42**	
7	חלוקת מילה לשתי הברות	0.20**	0.49**	0.24**	
8	חלוקת מילה לצלילים	0.21**	0.40**	0.21**	
9	הבנת תוכן סיפור	0.24**	0.47**	0.17*	
10	יודע לספר במילים שלו סיפור שקראו לו	0.21**	0.49**	0.12	
11	יודע ש"מסתתרים" זה מתחבאים	0.21**	0.44**	0.21**	
12	יודע ש"מגבעת" זה כובע	0.19*	0.44**	0.11	

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

מעיון בלוח 4 ניתן ללמוד כי השערותנו אוששה לגבי כל המדדים. נמצא קשר חיובי ומובהק בין המיצב החברתי-כלכלי לבין הממד הכללי של הערכת ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד, $r(165) = 0.25$, $p < 0.01$. כלומר, ככל שהמיצב החברתי-כלכלי גבוה יותר, כך הערכת ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד גבוהה יותר. נוסף על כך, על פי לוח 5 נמצא קשר חיובי ומובהק נמוך בין רוב המדדים של הערכת ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד לבין המיצב.

נמצא קשר חיובי בינוני מובהק בין רמת אוריינות הבית לבין המדד הכללי של הערכת ניצני אוריינות הילד, $t(165)=0.55, p<0.01$. כלומר, ככל שרמת אוריינות הבית גבוהה יותר, כך הערכת ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד גבוהה יותר. כמו כן, נמצא קשר חיובי בינוני מובהק בין כל אחד מהמדדים של הערכת ניצני אוריינות הילד לבין רמת אוריינות הבית, כפי שמופעים בלוח 5.

נמצא קשר חיובי ומובהק בין גיל הילד לבין המדד הכללי של הערכת ניצני אוריינות הילד, $t(165)=0.28, p<0.01$. כלומר, ככל שגיל הילד היה גבוה יותר, כך הערכת ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד הייתה גבוהה יותר.

n	SD	M	
42	0.98	3.39	מיצב בינוני- נמוך אבות
56	1.01	3.49	אימהות
98	1.00	3.45	סה"כ
32	0.87	3.89	מיצב בינוני- גבוה אבות
35	0.77	4.13	אימהות
67	0.82	4.02	סה"כ
74	0.96	3.61	סה"כ אבות
91	0.97	3.74	אימהות
165	0.97	3.68	סה"כ

הערכת רמת אוריינות הילד: השוואה בין אימהות לאבות ממיצב חברתי-כלכלי בינוני-נמוך לעומת בינוני-גבוה

השערתנו הרביעית, שאימהות ממיצב בינוני תערכנה את רמת ניצני האוריינית של הילד ברמה גבוהה יותר מאבות ממיצב נמוך, לא אוששה. לא נמצאה אינטראקציה לפי מגדר ההורה ומיצב חברתי-כלכלי בהערכת ניצני אוריינית הילד, $F(1,160)=0.36, p>0.05, \eta^2=0.00$. עם זאת, נמצאו הבדלים על פי מיצב חברתי-כלכלי, $F(1,160)=9.86, p<0.05, \eta^2=0.06$. ממוצע הערכת הורים ממיצב חברתי-כלכלי בינוני-נמוך ($M=3.45, SD=1.00$) היה נמוך באופן מובהק מהממוצע של הערכת ההורה ממיצב בינוני-גבוה ($M=4.02, SD=0.82$).

ניבוי רמת הערכת ההורה את ניצני אורייניות הילד

המטרה המרכזית של מחקר זה הייתה לזהות את התרומה הדיפרנציאלית של המשתנים התלויים במעגלים הרחוקים (מיצב חברתי-כלכלי, רמת אוריינות הבית) והמדדים הקרובים לילד (מגדר ההורה וגיל הילד בחודשים) למדד הכללי של הערכת ההורה את ניצני אוריינות הילד. בשל הקשרים שנמצאו בין המשתנים הבלתי תלויים נערכה רגרסיה היררכית מרובה.

**לוח 7: מקדמי רגרסיה היררכית מרובה מתוקננים להסבר השונות של הערכת
ניצני אוריינות הילד**

F	ΔR^2	R^2	R	β	SE	B	
							צעד 1
10.61**	0.06	0.06	0.25	0.25***	0.05	2.70	מיצב חברתי-כלכלי
							צעד 2
36.65***	0.25	0.31	0.56	0.10	0.04	0.06	מיצב חברתי-כלכלי
				0.52***	0.01	0.10	רמת אוריינות הבית
							צעד 3
24.35***	0.00	0.31	0.56	0.10	0.04	0.07	מיצב חברתי-כלכלי
				0.52***	0.01	0.10	רמת אוריינות הבית
				0.02	0.13	0.05	מגדר ההורה
							צעד 4
20.23***	0.02	0.34	0.58	0.07	0.04	0.04	מיצב חברתי-כלכלי
				0.50***	0.01	0.10	רמת אוריינות הבית
				0.01	0.13	0.02	מגדר ההורה
				0.16*	0.01	0.02	גיל הילד

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0.001$

מהנתונים בלוח 7 ניתן ללמוד כי התרומה הכוללת של ארבעת המשתנים מיצב חברתי-כלכלי, רמת אוריינות הבית, מגדר ההורה, וגיל הילד בחודשים, בהסבר

השונות של הציון הכללי של הערכת ניצני אוריינות הילד הינה 34% $F(4,160)=20.23, p<0.001$.

ממצאים אלה מלמדים, שרמת אוריינות הבית ($\beta=0.52, p<0.001$) תרמה את התרומה המשמעותית ביותר להסבר השונות בהערכת ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד. בנוסף, לגיל הילד ישנה תרומה ייחודית משלו להסבר השונות בהערכת ניצני אוריינות הילד ($\beta=0.16, p<0.05$). למיצב החברתי-כלכלי תרומה מועטה יותר להסבר השונות, והיא באה לידי ביטוי רק במידה ולא מכניסים לרגרסיה את רמת אוריינות הבית. ואילו למגדר ההורה לא היתה תרומה מובהקת כלל להערכת ניצני אוריינות הילד. מכאן, אנו למדים שככל שרמת אוריינות הבית גבוהה יותר, וככול שגיל הילד גבוה יותר כך הערכת ניצני אוריינות הילד גבוהה יותר.

דיון

במחקר זה נבחנו הקשרים בין גורמים סביבתיים של הילד לבין ניצני האוריינות שלו, כפי שהוערכה על ידי הוריו. המחקר נעשה בקרב ילדי גן ששהו בביתם בתקופת הקורונה בישראל. בהסתמך על התפיסה האקולוגית מערכתית של ברונונברנר (1979), בחנו את הקשרים בין הגורמים הסביבתיים החל מהקרובים ועד לרחוקים: גיל הילד, מגדר ההורה, רמת אוריינות הבית ומיצב חברתי-כלכלי.

הקשר בין גיל הילד לבין רמת אוריינות הבית

השערת המחקר הראשונה לפיה יימצא קשר חיובי בין גיל הילד לבין רמת אוריינות הבית אוששה. ככל שהילד היה גדול יותר, כך רמת אוריינות הבית נמצאה גבוהה יותר. קשר זה השתקף בתדירות פעילות כתיבה העצמאית של הילד, וכן בכמות הספרים שהיו בבית. ייתכן שעם העלייה בגיל ובהתפתחות הקוגניטיבית והשפתית של הילד, ההורים מודעים ליכולת האורייניות שלו ובהתאם מגוונים את הספרים ורוכשים ספרים חדשים, תוך שמירה על הספרים אהובים ישנים. גם העלייה בכתיבה העצמאית של הילד עולה בקנה אחד עם הבשילה העצבית והעלייה בגיל. ייתכן שאופייה המורכב יותר של הכתיבה, הכולל למשל מודעות פונולוגית, קישור צליל לאות, שליפת צורת האות ועיצובה, מושך ילדים גדולים יותר לעסוק בה באופן עצמאי, יותר מאשר ילדים צעירים. סיבה נוספת קשורה אולי להתנסויות שהילד חווה בגן. ככול הנראה, בגני חובה פעילויות הכתיבה העצמאיות והמשותפות עם הגננות מתרחשות בתדירות גבוהה יותר מאשר בגני טרום-חובה,

בשל סמיכותם לעלייה לכיתה א' (למשל ארם ובסטרק, 2008). לעומת זאת, לא נמצא קשר בין תדירות הקריאה של ההורה לילד וכתובה המשותפת של הורה-ילד לבין גיל הילד. ייתכן שמגמות המתרחשות בגני הילדים בשנים האחרונות, בהן הילדים החלו לעסוק בשגרת יומם בפעילות אוריינית כחלק מתוכנית הלימודים (למשל, בעקבות פרסום דו"ח הוועדה לקראת קריאה וכתובה, לוין ואחרים, 2001), מגבירות גם את מודעות ההורים לחשיבות פעילויות אלה, והם עוסקים בהן מגיל צעיר גם במסגרת הבית.

הקשר בין רמת אוריינות הבית לבין מיצב חברתי-כלכלי

כפי ששיערנו הראו ממצאי המחקר שכול שהמיצב החברתי-כלכלי של המשפחה היה גבוה יותר כך רמת אוריינות הבית הייתה גבוהה יותר. קשר זה השתקף במיוחד לגבי כמות ספרי הילדים בבית, אחוז השונות המוסברת על ידי המיצב הוא ארבעים אחוז. סביר להניח שלמשפחות ממיצב נמוך יותר, הכנסה פנויה נמוכה יותר, ולכן הן תתקשינה לרכוש יותר ספרים. ייתכן גם שהורים ממיצב נמוך, פחות מודעים לחשיבות הימצאותם של כלים אורייניים בבית, כדוגמת ספרים, להתפתחות האוריינית של ילדים. חשוב לציין, שמחקרים מראים כי עם השנים הצטמצם הפער בכמות ספרי ילדים בין קבוצות המיצב בישראל, אולם עדיין קיים פער מובהק. במחקר הנוכחי הטווח של מספר הספרים שדווחו על ידי ההורים בקרב משפחות ממיצב חברתי-כלכלי בינוני-נמוך נע בין 31–60. לעומת זאת הטווח במיצב הכלכלי-חברתי בינוני-גבוה היה בין 61–90. הערכה זאת דומה למה שדווח אצל קורת (2002). ממצאים אלו עולים גם בקנה אחד עם דיווחים ממחקרים קודמים על קשר מובהק בין מיצב כלכלי-חברתי לבין רמת הסביבה האוריינית של הילד, ובפרט לגבי העושר בכלים אורייניים (Korat, 2009; Neumann, 2016; Ergül et al., 2023).

לעומת זאת, לא מצאנו במחקר זה קשר בין תדירות הקריאה והכתובה המשותפת של ההורה לבין רמת המיצב החברתי-כלכלי של המשפחה. ממצא זה עולה בקנה אחד עם הממצאים הבלתי עקביים בספרות לגבי תדירות קריאת ספר משותפת במשפחה והקשר שלה עם מיצב (כפי שצוין במבוא). ייתכן שממצא זה מצביע על המודעות ההולכת וגוברת בקרב הורים מהמיצב הנמוך לגבי חשיבות הפעילות האוריינית המשותפת עם ילדיהם הצעירים, בעקבות פרסום ממצאי מחקרים בגופי המדיה השונים, ובאמצעות הפעילויות של הגננות לקידום התחום בגני הילדים. אפשרות נוספת היא שדיווח ההורים על תדירות הקריאה שלהם

לילדים מונעת מרצייה חברתית, ואין כאן שיקוף אמין של תדירות הקריאה המשותפת שמתרחשת בפועל. מומלץ במבחני המשך לבחון מדד זה בעזרת כלי מחקר נוספים כדוגמת מבחן זיהוי כותרים Title Recognition Test של סטאנוביץ ווסט (Stanovich & West, 1989).

הקשר בין גיל הילד, רמת אוריינות הבית ומיצב חברתי-כלכלי לבין ניצני האוריינות הילד על פי הערכת ההורה

השערתנו השנייה שלפיה יימצא קשר חיובי בין גיל הילד, רמת אוריינות הבית ומיצב חברתי-כלכלי לבין ניצני האוריינות של הילד, כפי שהוערכה על ידי ההורה, אומתה לגבי כל אחד מהמדדים. כפי ששיערנו ככל שהילד היה בוגר יותר כך רמת ניצני האוריינות שלו על פי הערכת הוריו הייתה גבוהה יותר. ממצאים אלה תומכים במה שידוע לנו מהספרות שלפיה רמת ניצני אוריינות הילד (כגון, מודעות פונולוגיות, ידע על מושגי דפוס, ניצני כתיבה וקריאה) עולה עם הגיל, וניתן לייחס זאת בין היתר לבשילת המערכת העצבית של הילד לגדילה ולהתפתחות (Ferreiro & Teberosky, 1982). מחקרים מראים כי הורים רגישים לידע האורייני של ילדיהם, והערכותיהם מדדים אלה עולה בהתאמה עם התפתחותו בתחום (ראה למשל, ארם ובסטרק, 2008). ממצאי המחקר הראו שכתובת אותיות וכתובת שם הילד קשורים בצורה מובהקת ומשמעותית לגיל הילד. מובהקות נמוכה יותר, נמצאה לגבי הקשר בין הכרת שמות אותיות, וחלוקת מילה לצלילים לבין גיל הילד. הסבר אפשרי למתאם הגבוה בתחום הכתיבה יכול להיות קשור לאופייה המורכב של פעילות זאת, הדורשת מיומנויות מוטוריות וקוגניטיביות מפותחות יותר.

השערתנו כי יימצא מתאם חיובי בין רמת אוריינות הבית לבין הערכת ניצני אוריינות הילד אוששה. ככול שרמת אוריינות הבית נמצאה גבוהה יותר, כך הערכת ניצני אוריינות הילד הייתה גבוהה יותר. ממצאים אלה אינם מפתיעים, והם מחזקים את מה שעלה במחקרים קודמים, שלפיהם רמת אוריינות הבית קשורה לרמת ניצני האוריינות של ילדים, והיא נחשבת לגורם מנבא חשוב ליכולות המוקדמות והמאוחרות יותר של ילדים בתחום זה (Burgess et al., 2002; Dong et al., 2020; Georgiou et al., 2021; Inoue et al., 2018; Niklas et al., 2016; Korat et al., 2007; Sénéchal & LeFevre, 2014). ממצאים דומים התקבלו במחקר שנערך לאחרונה בישראל בחברה הערבית (Hassunah-Arafat et al., 2021) שם דווח על קשרים חיוביים בין רמת אוריינות הבית לבין כישורי האוריינות המוקדמת של ילדים במשפחות ערביות.

גם ההשערה שיימצא מתאם חיובי בין המיצב החברתי כלכלי של משפחת הילד לבין הערכת רמת ניצני אוריינות שלו, אוששה. ככול שהמיצב היה גבוה יותר, כך הערכת ניצני אוריינות הילד הייתה גבוהה יותר. ממצאים אלה מחזקים את ספרות המחקר שמצביעה על תרומתו המרכזית של המיצב החברתי-כלכלי של המשפחה להתפתחות האוריינות המוקדמת של ילדים (Hassunah-Arafat et al., 2021; Korat, 2009; Neumann, 2016; Niklas et al., 2020). ניתן ללמוד מכך, שכבר בתחילת דרכם האוריינית, ילדים ממיצב נמוך נמצאים בפער שלילי ברכישת אבני הדרך בקריאה לעומת ילדים ממיצב בינוני. פערים אלה שמתחילים בגיל הרך, ממשיכים להוות קושי ברכישת הקריאה והבנת הנקרא בהמשך, בגיל בית הספר (Bigozzi et al., 2023), ומאוחר יותר בהישגים אקדמיים (Baydar et al., 1993). מאחר שמיומנויות הקריאה מהוות בסיס מרכזי בתשתית הילד להצלחה אקדמית (Whitehurst & Lonigan, 2001), חשוב כי קובעי המדיניות יעודדו קידום תוכניות התערבות לאוכלוסיות המגוונות בישראל, בפרט לאלה מהמיצב הנמוך, להעשרת הידע וההבנה של ההורים בדבר חשיבות הפעילות האוריינית.

הערכת ניצני אוריינות הילד: השוואה בין אימהות לאבות

השערתנו השלישית, שאימהות תערכנה את רמת האוריינית של הילד ברמה גבוהה יותר מזו של האבות, לא אוששה. התבוננות במוצעים המוצגים בלוח 6 מראה, שרמת ניצני אוריינות הילד על פי הערכת האימהות ($M=3.74$, $SD=0.97$) לא נבדלת באופן מובהק מהערכת האבות ($M=3.61$, $SD=0.96$). ממצאים אלו שונים מהממצאים של רון (2009), שדיווחה על הבדלים בין האבות לבין האימהות לטובת האימהות. הסבר אפשרי להבדלים אלה יכול להיות קשור למגמות שינוי בחברה הישראלית עם השנים, המאופיינות בעלייה במעורבות האבות בטיפול וחינוך הילד בגיל הרך (ענבי, 2019). הסבר נוסף עשוי להיות קשור לשינויים שהביאה איתה התקופה המיוחדת שבה נערך המחקר – תקופת הקורונה. לפי ענבי (2020), בתקופת הקורונה בשל הסגרים והאילוצים השונים, גברים רבים וביניהם אבות, עברו לעבוד מהבית באופן מלא, או חלקי, ורבים יצאו לחופשה ללא תשלום או פוטרו. כתוצאה מכך, גדלה מעורבות האבות בביתם, ונוצרה שגרת בית שוויונית יותר מאשר בעבר. בדומה, מחקרים נוספים הצביעו על מעורבות גבוהה יותר של אבות בטיפול בילדיהם ו/או במשימות משק הבית בגל הראשון של המגפה (כגון, Herbert et al., 2023; Mangiavacchi et al., 2021; Petts et al., 2023). יחד עם זאת, ישנן גם עדויות לכך שהשינויים הללו בחלוקת העבודה בבית היו זמניים בלבד, וכי לאחר הגל

הראשון, חזרו הורים עם ילדים בגיל הגן ובית הספר לחלוקת התפקידים המגדרית המסורתית (למשל, Ruppanner et al., 2021; Rodríguez Sánchez et al., 2021). מנגד, במחקר שנערך באוסטרליה נמצא שאבות לילדים צעירים, שעבדו מהבית בתקופה הקורונה, שינו לאחר שנה את דפוסי העבודה שלהם כדי להיות נוכחים ופעילים יותר בחיי הילדים (Herbert et al., 2023). ייתכן ששינויים אלו במערך המשפחתי, ובפרט העלייה במעורבות האבות בפעילות משותפת עם ילדיהם, שכללה גם עליה בפעילות אוריינית משותפת, השפיעו גם על יכולת האבות להעריך את יכולת הילדים בתחום ניצני האוריינות. ממצאים אלו מעודדים, שכן מחקרים מראים כי לאבות ישנה תרומה להתפתחות הקוגניטיבית והלשונית של ילדיהם (Liu & Chung, 2022).

כפי שצינו במבוא, מאחר שנמצא כי הורים נוטים לדייק בהערכת יכולתם הקוגניטיבית של ילדיהם, במיוחד כשהם נשאלים לגבי יכולותיהם הספציפיות (Miller, et al., 1993), התבקשו ההורים במחקר זה להעריך את ניצני אוריינות ילדיהם במיומנויות ספציפיות ובהשוואה לחבריהם בגן. אולם, למרות כל האמור לעיל, חשוב לציין שהערכה ישירה של היכולות האורייניות האקטואליות של הילד על ידי גורם אובייקטיבי עשויה להיות אמינה יותר מאשר הערכת ההורה. לפיכך הסברים אלה צריכים להילקח בזהירות רבה, ונדרשים מחקרי המשך והבנת התהליכים המגדריים ומעורבות אבות בחיי ילדיהם במדינות מערבית בכלל ובשראל בפרט.

הערכת ניצני אוריינות הילד: השוואה בין אימהות לאבות ממיצב חברתי-כלכלי בינוני-נמוך לעומת בינוני-גבוה

השערתנו הרביעית לפיה אימהות ממיצב בינוני תערכנה את ניצני האוריינית של הילד ברמה גבוהה יותר מאבות ממיצב נמוך לא אוששה. כלומר, לא נמצאה אינטראקציה לפי מגדר ההורה ומיצב חברתי-כלכלי בהערכת ההורה את היכולת האוריינית של הילד. יחד עם זאת, מצאנו הבדלים מובהקים בהערכת ניצני אוריינות הילד, תוך פיקוח על גיל הילד, בין הורים ממיצב בינוני-גבוה לעומת בינוני-נמוך לטובת המייצב הבינוני-גבוה. ממצא זה מחזק מחקרים קודמים, המצביעים על כך שרמת המיצב של המשפחה מהווה מנבא מרכזי להתפתחות האוריינות של הילד (למשל, Korat et al., 2007; Hassunah-Arafat et al., 2021). ההסבר לכך שלא נמצאה שונות בין אבות לאימהות נידון בהרחבה בסעיף הקודם. נדרש מחקר עומק להבנת התהליכים המתרחשים בבתים במיצב הנמוך, במיוחד

לגבי התנהגות האבות, והידע שלהם בכלל על התפתחות הילד כולל בתחום ניצני אוריינות.

תרומת משתני הרקע להערכת ההורה את ניצני אוריינות הילד

המטרה המרכזית של מחקר זה הייתה לזהות את התרומה הדיפרנציאלית של המשתנים התלויים במעגלים הקרובים לילד ובמעגלים הרחוקים יותר: גיל הילד, מגדר ההורה, רמת אוריינות הבית ומיצב חברתי-כלכלי להערכת ההורה את רמת ניצני אוריינות הילד. ציפינו כי לכל אחד ממשתנים אלה תהיה תרומה ייחודית נבדלת להערכת ההורה את רמת ניצני האוריינות של הילד, ודרגת התרומה בהתאם למודל שצינו תהיה גדולה יותר במעגל הקרוב הראשון (גיל הילד) אל הרחוק ביותר המיצב החברתי-כלכלי. השערנו אוששה באופן חלקי. כשהכנסנו את כל המשתנים למודל, לאוריינות הבית ולגיל הילד הייתה תרומה בניבוי ניצני האוריינות של הילד. בניגוד לצפיות, לגיל הילד הייתה תרומה נמוכה יחסית להערכת ניצני אוריינות הילד לעומת התרומה של רמת אוריינות הבית. נראה כי גיל הילד משמעותי בתחומים מסוימים (למשל ניצני כתיבה) יותר מאחרים (למשל ניצני קריאה). בהלימה עם המודל האקולוגי, למיצב חברתי-כלכלי הייתה תרומה קטנה יותר מתרומת אוריינות הבית, להערכת רמת ניצני אוריינות הילד, שכן הסביבה האוריינית בבית היא מעגל קרוב לילד מאשר מעגל המיצב החברתי-כלכלי.

ממצאי המחקר מצביעים על כך שרמת אוריינות הבית תרמה את התרומה המשמעותית ביותר לניבוי הערכת ניצני האוריינות הילד, מעבר למיצב חברתי-כלכלי וגיל הילד. ממצא זה, מעיד על החוזק והחשיבות של סביבת אוריינות הבית, מבחינת הכלים האורייניים (במחקר זה-כמות ספרי הילדים) ותדירות הפעילות האוריינית (קריאה או כתיבה) המשותפת לקידום ושיפור ניצני אוריינות הילד מעבר למיצב החברתי-כלכלי של המשפחה. ממצאים דומים עלו במחקרים קודמים, והצביעו על תרומתה המרכזית של הסביבה האוריינית הביתית לכישורי האוריינות המוקדמים של הילדים (Burgess et al., 2002; Inoue et al., 2018; Niklas et al., 2016; Korat et al., 2007). חשוב לציין שגם מחקרים שנערכו במהלך תקופת הקורונה (Bigozzi et al., 2023; Ergül et al., 2023; Hassunah-Arafat et al., 2021) הצביעו על קשרים אלה, המעידים על חשיבות תפקיד ההורים בטיפוח אוריינות הילד בגיל הרך. ממצאי מחקר זה מצביעים את אוריינות הבית כנדבך חשוב וראשון לפני רמת המיצב הכלכלי-חברתי של משפחת הילד. זהו ממצא מעודד היות שבניית

הסביבה האוריינית הכוללת העשרה בספרים ופעילויות מתאימות של ההורים עם הילדים ניתנת לקדם ולעודד בתוך המיצב הנמוך. מחקרים מראים כי ניתן, בהשקעה מועטה, לשפר משמעותית את סביבת אוריינות הבית על מנת לקדם את ניצני האוריינות של הילד (Korat et al., 2007; Niklas & Schneider, 2017b).

למיצב החברתי-כלכלי תרומה מועטה בניבוי הערכת ניצני אוריינות הילד, והיא באה לידי ביטוי רק אם לא מכניסים למודל את אוריינות הבית. המתאם החיובי שנמצא בין מיצב חברתי-כלכלי לבין רמת אוריינות הבית, מעידים על הקשר ביניהם ועל כך שהם מהווים, במידה מסוימת, תחליף אחד לשני. ממצאים אלו שונים ממצאי מחקרים אחרים המצביעים על התרומה המשמעותית של המיצב החברתי-כלכלי לניצני האוריינות של הילד (Hassunah-Arafat et al., 2021; Korat et al., 2007; Neumann, 2016; Niklas et al., 2020).

נשאלת השאלה מדוע התרומה של המיצב החברתי-כלכלי נמוכה יחסית במחקר זה, ולא תורמת להערכת ניצני אוריינות הילד מעבר לגיל הילד ולרמת אוריינות הבית. תחילה נשים לב כי מרבית משתתפי המחקר הנוכחי היו הורים בעלי הכנסה ממוצעת (77% מהורי המדגם דרגו את ההכנסה שלהם כהכנסה ממוצעת או מעט מעל הממוצע). עם זאת בהתפלגות ההורים על פי מדד השכלה היה פיזור הדומה להתפלגות נורמלית. ייתכן שההורים שהשתתפו במדגם אינם מייצגים את ההתפלגות באוכלוסייה. נוסף על כך, ייתכן שבשנים האחרונות עודדו מחקרים ותוכניות התערבות הורים ממיצב נמוך לקרוא לילדיהם ספרים בתדירות גבוהה יותר (למשל, לוי ואחרים, 2001), וכי בעקבות תוכנית התערבות (למשל ספריית פיגימה) מודעות ההורים לחשיבות עלתה הפעילות האוריינית המשותפת עם ילדיהם, והיא משפיעה גם על הערכתם את יכולתם האוריינית של ילדיהם. הסבר נוסף הקשור לתקופה המיוחדת שבה נערך המחקר, והיא תקופת הסגר השלישי של מגפת הקורונה בישראל. בסקר של המכון לדמוקרטיה (אבירם-ניצן וקנת פורטל, 2021) דווח כי בעלי הכנסות גבוהות עבדו מהבית יותר מאשר בעלי הכנסות נמוכות. כלומר, ייתכן שהורים ממיצב חברתי-כלכלי נמוך, ששהו בבתים בשל פיטורים או יציאה לחופשה ללא תשלום, התפנו לפעילות ומעורבות רבה יותר בטיפול בילדים ולעשייה חינוכית. התרומה שיש למיצב להתפתחות ניצני אוריינות הילד צריכה להיבחן לעומק במחקרי המשך כדי להבין את הקשרים המדויקים בין המשתנים השונים כולל רמת אוריינות הבית. לבדיקה זאת ישנה חשיבות לקובעי מדיניות ולתוכניות התערבות לשם צמצום פערים בין המיצבים בחברה בישראל.

חשוב לציין שגיל הילד תרם לניבוי ניצני אוריינות הילד על פי הערכת הוריו. ככול שהילד היה גדול יותר, כך הוערכו ניצני האוריינות שלו ברמה גבוהה יותר על ידי הוריו. ממצא זה עולה בקנה אחד עם הספרות המציעה כי הידע בתחומי ניצני אוריינות עולה עם הגיל, והוא מוסבר על ידי הבשלות של המערכת העצבית של הילד בתהליכי הגדילה וההתפתחות (Ferreiro & Teberosky, 1982). מכאן ניתן ללמוד שההורים מודעים להתפתחות האוריינות של ילדיהם, ושהם מעריכים את רמת הילדים בהתאם לגילם. נציין שלהערכת ההורה את יכולות הילד ישנה חשיבות רבה, משום שהיא מכוונת במידה רבה את רמת התיווך של ההורה (Vygotsky, 1978). ככול שההורים מעריכים מדויק יותר את יכולות ילדיהם, כך גדל הסיכוי כי הם ידעו לתכנן גירויים מעניינים ומותאמים בעבורו, ויימנעו מלהציב בפניו גירויים מתחת או מעבר לטווח התפתחותו (Aram & Levin, 2016; Korat & Haglil, 2007).

מגבלות המחקר

הנתונים למחקר זה נאספו במהלך התפרצות מגפת הקורונה בארץ ובעולם. בשל המגבלות ואילוצי הבידוד החברתי, לא הייתה לנו נגישות לגני הילדים ולבתים, ואיסוף המידע נעשה על ידי מילוי שאלון שנשלח להורים באמצעים דיגיטליים. הערכה ישירה של היכולות האורייניות האקטואליות של הילד על ידי גורם אובייקטיבי הייתה עשויה להיות אמינה יותר, מאשר הערכת ההורה. מכאן, מומלץ לבצע מחקר, שיכלול מבחנים אובייקטיביים מהימנים של ניצני האורייניות של הילד כדי לבחון אם לסוג ההערכה ישנה השפעה על תוצאות מחקר זה. נוסף על כך, מדד אוריינות הבית התקבל מתשובות ההורים, והוא היווה למעשה הערכה סובייקטיבית לפעילות האוריינית בבית, ולא הערכה אובייקטיבית שנבנתה והועברה על ידי החוקרים. בשל חשש לרצייה חברתית העלולה להשפיע על תשובות ההורים מומלץ להשתמש בכלי הערכה נוספים (ראו למשל מבחן זיהוי כותרים של Stanovich & West, 1989) במחקרי המשך.

השלכות חינוכיות

מחקר זה מחזק את ההנחה כי לרמת אוריינות הבית ישנה תרומה חשובה בהתפתחות ניצני אוריינות הילד. לממצא זה יש להבנתו השלכות חינוכיות חיוביות חשובות, שכן, האופן שבו ההורים פועלים עם ילדיהם בתחום האוריינות, ובמיוחד לגבי קריאת ספרים וכתבה משותפת עשויה לקדם את כישוריהם

האוריינים. כמו כן, מחקר זה מחזק את הידוע לנו שלרמת המיצב החברתי-כלכלי של המשפחה יש חשיבות בקביעת רמת ניצני אוריינות הילד. מכאן, חשוב להמשיך וליצור תוכניות התערבות לאוכלוסיות המגוונות בישראל לגבי טיפוח ניצני האוריינות, בפרט לאלה מהמיצב הנמוך. ההערכה הדומה של האבות והאימהות את רמת אוריינות הילד, יכולה להצביע על מגמות שינוי בחברה הישראלית המאופיינות בעלייה במעורבות האבות בטיפול וחינוך הילד בגיל הרך (ענבי, 2019). ייתכן שממצא זה קשור גם למאפייני תקופת הקורונה, ולשינויים שהיא הביאה עימה לגבי חלוקת התפקידים המסורתית-מגדרית במשפחה (Mangiavacchi et al., 2021). אולי תקופת משבר זו היוותה גם הזדמנות לצמיחה ולגדילה בעבור האבות. שינויים אלה עשויים ליצור הזדמנות לשינוי חברתי לטובת חברה שיוונית מגדרית יותר, כמו גם ליצור הזדמנות לקובעי המדיניות לעודד אבות למעורבות רבה יותר בפעילות עם ילדיהם.

ביבליוגרפיה

- אבירם-ניצן, ד' וקנת פורטל, ר' (2021). **בעלי הכנסות גבוהות עובדים הרבה יותר מהבית**. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/articles/36637>
- ארזי, ט' וסבג, י' (2020). **הגברת מצבי סיכון של ילדים ובני נוער נוכח משבר הקורונה**. מאיירס ג'וינט, ברוקדייל. <https://brookdale.jdc.org.il/publication/children-and-youth-at-risk-corona>
- אדם, ד' ובסטקר, א' (2008). מסגרת החינוך, אמונות פדגוגיות, ידע על הישגי הילד ומאפייני התיווך לכתובה כמנבאים ניצני אוריינות בקרב ילדי גן טרום-חובה. **אוריינות ושפה**, 2, 297.
- אדם, ד' ולוין, א' (2019). **תיווך כתיבה של הורים לילדי גן בישראל: אופי התיווך ומשמעותו להתפתחות אוריינית הילדים**. בית ספר לחינוך, אוניברסיטת תל אביב.
- גארטון, א' ופראט, כ' (1996). בדרך לאוריינות. בתוך נ', פלד (עורכת), **מדיבור לכתובה**, (עמ' 13–42). כרמל.
- גרנות, א' (2003). **דיוק בהערכות הורים לגבי הידע האורייני של ילדיהם**. עבודה לשם קבלת תואר מוסמך. בית ספר לחינוך, אוניברסיטת תל-אביב.
- לוין, א' (2002). אלף-אווה, בית זה בית, גימל זה גמל גדול... : מה מפקים ילדים בגיל הרך מידיעת שמות אותיות? בתוך פ"ש קליין וד' גבעון (עורכות), **שפה למידה ואוריינות בגיל הרך**. (עמ' 71–104). רמות.
- לוין, א' (2001). **טיפוח השפה הכתובה והדבורה בגני הילדים: לקראת קריאה וכתובה**. דו"ח הועדה לקראת קריאה וכתובה בגן הילדים. אגף לתכנון ופיתוח תכניות לימודים ולאגף לחינוך קדם יסודי.
- ענבי, א' (2019). **מעורבות אבהית בזירה הביתית ואידאולוגיות של גבריות בחברה הישראלית**. עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן.
- ענבי, א' (2020). **אבהות ביום שאחרי הקורונה**. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/articles/32085>
- קורת, ע' (1998). יחסי גומלין אם-ילד, אמונות האם והתפתחות כתיבת טקסטים של ילדים: השוואה בין שתי קבוצות מיצב. עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. בית ספר לחינוך, אוניברסיטת תל-אביב.

קורת, ע' (2002). התפתחות הכתיבה בראשית בית-הספר בהקשר תרבותי-חברתי: עדויות מקבוצות מיצב שונות. בתוך, פ' קליין וד' גבעון (עורכות), **שפה למידה ואוריינות בגיל הרך**. (עמ' 157–183). רמות – אוניברסיטת תל-אביב.

קורת, ע' וגבעון ד' (עורכות), (2022). **ימי קורונה: ילדים בגיל הרך בעתות משבר**. (עמ' 5). רכס.

רון, ר' (2009). **תיווך הורים בעת קריאת ספר לילד, אמונות הורים והתפתחות ניצני אוריינות הילד: נקודת מבט בינמגדרית**. עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר אילן.

- Aram, D., & Levin, I. (2016). Mother-child joint writing as a learning activity. In J. Perera, M. Aparici, E. Rosado, & N. Salas (Eds.), *Written and Spoken Language Development Across the Lifespan: Essays in Honour of Liliana Tolchinsky*, 11. (pp. 29-45). Springer.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-21136-7_3
- Aram, D., & Levin, I. (2001). Mother-child joint writing in low SES: Sociocultural factors, maternal mediation, and emergent literacy. *Cognitive Development*, 16(3), 831-852.
[https://doi.org/10.1016/S0885-2014\(01\)00067-3](https://doi.org/10.1016/S0885-2014(01)00067-3)
- Baydar, N., Brooks-Gunn, J., & Furstenberg, F. F. (1993). Early warning signs of functional illiteracy: Predictors in childhood and adolescence. *Child Development*, 64(3), 815-829.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1993.tb02945.x>
- Bigozzi, L., Vettori, G., & Incognito, O. (2023). The role of preschoolers' home literacy environment and emergent literacy skills on later reading and writing skills in primary school: A mediational model. *Frontiers in Psychology*, 14, 1113822. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1113822>
- Bissex, G. L. (1980). *GNYS AT WRK: A Child Learns to Write and Read*. Harvard University Press.
- Bol, T. (2020). *Inequality in Homeschooling During the Corona Crisis in the Netherlands*. First results from the LISS Panel.
<https://doi.org/10.31235/osf.io/hf32q>

- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press.
- Burgess, S. R., Hecht, S. A., & Lonigan, C. J. (2002). Relations of the home literacy environment (HLE) to the development of reading-related abilities: A one-year longitudinal study. *Reading Research Quarterly*, 37(4), 408-426. <https://doi.org/10.1598/RRQ.37.4.4>
- Bus, A. G., Van Ijzendoorn, M. H., & Pellegrini, A. D. (1995). Joint book reading makes for success in learning to read: A meta-analysis on intergenerational transmission of literacy. *Review of Educational Research*, 65(1), 1-21. <https://doi.org/10.3102/00346543065001001>
- Cabrera, N., Tamis-LeMonda, C. S., Bradley, R. H., Hofferth, S., & Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in the twenty-first century. *Child Development*, 71(1), 127-136. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00126>
- Cano, T., Perales, F., & Baxter, J. (2019). A matter of time: Father involvement and child cognitive outcomes. *Journal of Marriage and Family*, 81(1), 164-184. <https://doi.org/10.1111/jomf.12532>
- DeBaryshe, B. D., Buell, M. J., & Binder, J. C. (1996). What a parent brings to the table: Young children writing with and without parental assistance. *Journal of Literacy Research*, 28(1), 71-90. <https://doi.org/10.1080/10862969609547911>
- Dong, Y., Wu, S. X. Y., Dong, W. Y., & Tang, Y. (2020). The effects of home literacy environment on children's reading comprehension development: A Meta-Analysis. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 20(2), 63-82. DOI: [10.12738/jestp.2020.2.005](https://doi.org/10.12738/jestp.2020.2.005)
- Ergül, C., Ökcün-Akçamuş, M. Ç., Akoğlu, G., Yalçın, S., Tülü, B. K., & Kudret, Z. B. (2023). Early cognitive and home environmental predictors of reading fluency and reading comprehension in Turkish-speaking children. *Psychology in the Schools*, 60(1), 234-254. <https://doi.org/10.1002/pits.22774>
- Esping-Andersen, G. (2009). *Incomplete Revolution: Adapting Welfare States to Women's New Roles*. Polity.

- Ferreiro, E., & Teberosky, A. (1982). *Literacy Before Schooling*. Heinemann Educational Books.
- Gauthier, A. H., Smeeding, T. M., & Furstenberg Jr, F. F. (2004). Are parents investing less time in children? Trends in selected industrialized countries. *Population and Development Review*, 30(4), 647-672.
<https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2004.00036.x>
- Georgiou, G. K., Inoue, T., & Parrila, R. (2021). Developmental relations between home literacy environment, reading interest, and reading skills: Evidence from a 3-year longitudinal study. *Child Development*, 92(5), 2053-2068.
<https://doi.org/10.1111/cdev.13589>
- Gerde, H. K., Bingham, G. E., & Pendergast, M. L. (2015). Reliability and validity of the Writing Resources and Interactions in Teaching Environments (WRITE) for preschool classrooms. *Early Childhood Research Quarterly*, 31, 34-46. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2014.12.008>
- Guo, Y., Puranik, C., Kelcey, B., Sun, J., Dinnesen, M. S., & Breit-Smith, A. (2020). The role of home literacy practices in kindergarten children's early writing development: A one-year longitudinal study. *Early Education and Development*, 32(2), 209-227.
<https://doi.org/10.1080/10409289.2020.1746618>
- Hassunah-Arafat, S. M., Aram, D., & Korat, O. (2021). Early literacy in Arabic: The role of SES, home literacy environment, mothers' early literacy beliefs and estimation of their children's literacy skills. *Reading and Writing*, 34(10), 2603-2625. <https://doi.org/10.1007/s11145-021-10158-1>
- Herbert, J. S., Dwyer, E., Mitchell, A. S., Duursma, E., & Bird, A. L. (2023). "I've got more of a role to play": Australian fathers' perspectives on parenting through the lens of COVID-19 lockdown. *Psychology of Men & Masculinities*, 24(3), 225-236. <https://doi.org/10.1037/men0000433>
- Hutton, J. S., DeWitt, T., Hoffman, L., Horowitz-Kraus, T., & Klass, P. (2021). Development of an eco-biodevelopmental model of emergent literacy before kindergarten: A review. *JAMA Pediatrics*, 175(7), 730-741.
<https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2020.6709>

- Inoue, T., Georgiou, G. K., Parrila, R., & Kirby, J. R. (2018). Examining an extended home literacy model: The mediating roles of emergent literacy skills and reading fluency. *Scientific Studies of Reading*, 22(4), 273-288. <https://doi.org/10.1080/10888438.2018.1435663>
- Kleeck, A. V., Gillam, R. B., Hamilton, L., & McGrath, C. (1997). The relationship between middle-class parents' book-sharing discussion and their preschoolers' abstract language development. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 40(6), 1261-1271. <https://doi.org/10.1044/jslhr.4006.1261>
- Korat, O. (2009). The effect of maternal teaching talk on children's emergent literacy as a function of type of activity and maternal education level. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(1), 34-42. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.10.001>
- Korat, O., & Haglilili, S. (2007). Maternal evaluations of children's emergent literacy level, maternal mediation in book reading, and children's emergent literacy level: A comparison between SES groups. *Journal of Literacy Research*, 39(2), 249-276. <https://doi.org/10.1080/10862960701331993>
- Korat, O., Klein, P., & Segal-Drori, O. (2007). Maternal mediation in book reading, home literacy environment, and children's emergent literacy: A comparison between two social groups. *Reading and Writing*, 20(4), 361-398. <https://doi.org/10.1007/s11145-006-9034-x>
- Korat, O., & Levin, I. (2001). Maternal beliefs, mother-child interaction, and child's literacy: Comparison of independent and collaborative text writing between two social groups. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 22(4), 397-420. [https://doi.org/10.1016/S0193-3973\(01\)00080-6](https://doi.org/10.1016/S0193-3973(01)00080-6)
- Krijnen, E., van Steensel, R., Meeuwisse, M., Jongerling, J., & Severiens, S. (2020). Exploring a refined model of home literacy activities and associations with children's emergent literacy skills. *Reading and Writing*, 33, 207-238. <https://doi.org/10.1007/s11145-019-09957-4>

- Lee, V. E., & Burkam, D. T. (2002). *Inequality at the Starting Gate: Social Background Differences in Achievement as Children Begin School*. Economic Policy Institute, Washington, DC.
- Liu, C., & Chung, K. K. H. (2022). Effects of fathers' and mothers' expectations and home literacy involvement on their children's cognitive-linguistic skills, vocabulary, and word reading. *Early Childhood Research Quarterly*, 60, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2021.12.009>
- Livingston, G., & Parker, K. (2019). *8 Facts about American Dads*. Pew Research Center, Fact Tank news in the numbers.
<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/06/12/fathers-day-facts>
- Mangiavacchi, L., Piccoli, L., & Pieroni, L. (2021). Fathers matter: Intrahousehold responsibilities and children's wellbeing during the COVID-19 lockdown in Italy. *Economics & Human Biology*, 42, 101016.
<https://doi.org/10.1016/j.ehb.2021.101016>
- Miller, S. A., Davis, T. L., Wilde, C. A., & Brown, J. (1993). Parents' knowledge of their children's preferences. *International Journal of Behavioral Development*, 14(1), 35-60. <https://doi.org/10.1177/016502549301600103>
- Neumann, M. M. (2016). A socioeconomic comparison of emergent literacy and home literacy in Australian preschoolers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 24(4), 555-566.
<https://doi.org/10.1080/1350293X.2016.1189722>
- Neumann, M. M. (2018). Maternal scaffolding of preschoolers' writing using tablet and paper-pencil tasks: Relations with emergent literacy skills. *Journal of Research in Childhood Education*, 32(1), 67-80.
<https://doi.org/10.1080/02568543.2017.1386740>
- Niklas, F., Nguyen, C., Cloney, D. S., Tayler, C., & Adams, R. (2016). Self-report measures of the home learning environment in large scale research: Measurement properties and associations with key developmental outcomes. *Learning Environments Research*, 19(2), 181-202.
<https://doi.org/10.1007/s10984-016-9206-9>

- Niklas, F., & Schneider, W. (2017a). Home learning environment and development of child competencies from kindergarten until the end of elementary school. *Contemporary Educational Psychology*, 49, 263-274.
<https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2017.03.006>
- Niklas, F., & Schneider, W. (2017b). Intervention in the home literacy environment and kindergarten children's vocabulary and phonological awareness. *First Language*, 37(5), 433-452.
<https://doi.org/10.1177/0142723717698838>
- Niklas, F., Wirth, A., Guffler, S., Drescher, N., & Ehmig, S. C. (2020). The home literacy environment as a mediator between parental attitudes toward shared reading and children's linguistic competencies. *Frontiers in Psychology*, 11, 1628. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01628>
- Nuswantara, K., Savitri, E. D., Hermanto, H., Suarmini, N. W., & Bhawika, G. W. (2022). Investigating the relationship between Home Literacy Environment (HLE) activities and emergent literacy skills development. *International Journal of TESOL & Education*, 2(3), 96-113.
<https://doi.org/10.54855/ijte.22237>
- Petts, R. J., André, S., Carlson, D. L., Chung, H., Milkie, M. A., Remery, C., Scheibling, C., Shafer, K., & Yerkes, M. A. (2023). Fathers stepping up? A cross-national comparison of fathers' domestic labour and parents' satisfaction with the division of domestic labour during the COVID-19 pandemic. *Journal of Family Studies*, 29(6), 2650-2679.
<https://doi.org/10.1080/13229400.2023.2181849>
- Rodríguez Sánchez, A., Fasang, A., & Harkness, S. (2021). Gender division of housework during the COVID-19 pandemic: Temporary shocks or durable change? *Demographic Research* 45(43), 1297-1316.
DOI: [10.4054/DemRes.2021.45.43](https://doi.org/10.4054/DemRes.2021.45.43)
- Rowe, M. L., Coker, D., & Pan, B. A. (2004). A comparison of fathers' and mothers' talk to toddlers in low-income families. *Social Development*, 13(2), 278-291.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2004.000267.x>

- Ruppanner, L., Tan, X., Scarborough, W., Landivar, L. C., & Collins, C. (2021). Shifting inequalities? Parents' sleep, anxiety, and calm during the COVID-19 pandemic in Australia and the United States. *Men and Masculinities*, 24(1), 181-188. <https://doi.org/10.1177/1097184X21990737>
- Sandy, F., Muliawanti, L., & Aisiyiah, M. N. (2020). Early childhood literacy experiences at home in relation to family socio-economic status (SES). In *4th International Conference on Language, Literature, Culture, and Education (ICOLLITE 2020)*, 240-245.
DOI: [10.2991/assehr.k.201215.037](https://doi.org/10.2991/assehr.k.201215.037)
- Sénéchal, M., & LeFevre, J. A. (2014). Continuity and change in the home literacy environment as predictors of growth in vocabulary and reading. *Child Development*, 85(4), 1552-1568. <https://doi.org/10.1111/cdev.12222>
- Sénéchal, M., Lefevre, J. A., Thomas, E. M., & Daley, K. E. (1998). Differential effects of home literacy experiences on the development of oral and written language. *Reading Research Quarterly*, 33(1), 96-116.
<https://doi.org/10.1598/RRQ.33.1.5>
- Stanovich, K. E., & West, R. F. (1989). Exposure to print and orthographic processing. *Reading Research Quarterly*, 24(4), 402-433.
<https://doi.org/10.2307/747605>
- Vygotsky, L. S., & Cole, M. (1978). *Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
- Whitehurst, G. J., & Lonigan, C. J. (1998). Child development and emergent literacy. *Child Development*, 69(3), 848-872.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1998.tb06247.x>
- Whitehurst, G. J., & Lonigan, C. J. (2002). Emergent literacy: Development from prereaders to reader. In S. B. Neuman, & D. Dickinson (Eds), *Handbook of Early Literacy Research* (pp. 11-28). Guilford.
- Yogman, M. W., & Eppel, A. M. (2022). The role of fathers in child and family health. In Grau Grau, M., las Heras Maestro, M., & Riley Bowles, H. (Eds.), *Engaged Fatherhood for Men, Families and Gender Equality: Healthcare, Social Policy, and Work Perspectives*. (pp. 15-30). Springer.

נספח

שאלון להורים:

אוריינות במשפחה והערכת אוריינות הילד (2021) / פרופ' עפרה קורת

הורה יקר שלום, שאלון זה יעזור לנו ללמוד על מה שקורה לילדים בגיל הגן במסגרת המשפחה בתקופה האחרונה. השאלון מיועד להורים לילדים שלומדים בגן טרום-חובה ובגן חובה.

**בחרי ילד אחד שלך בלבד בגיל הזה והתייחסי/י רק אליו כשאת/ה עונה.
תודה רבה על השתתפותך!**

- מספר החוקר _____.
- הילד לומד בגן: 1. טרום-חובה 2. חובה.
- גיל הילד: מספר שנים _____ מספר חודשים _____.
- מין הילד: 1. בן 2. בת.
- גיל ההורה (הגיל שלך): מספר שנים _____.
- המין שלך: 1. זכר 2. נקבה.
- המקצוע שלך: _____.
- הדת שלך: 1. יהודי דתי 2. יהודי מסורתי 3. יהודי חילוני 4. מוסלמי דתי 5.
- מוסלמי מסורתי 6. נוצרי 7. דרוזי 8. אחר _____.
- רמת השכלה שלך: 1=בית ספר יסודי, 2=תיכון, 3=תואר ראשון, 4=תואר שני, 5=תואר שלישי.
- הכנסה משפחתית: 1. הרבה מתחת לממוצע 2. מתחת לממוצע 3. הכנסה ממוצעת 4. מעט מעל לממוצע, 5. הרבה מעל לממוצע.
6. כמה ילדים יש לך? _____.
7. מה מקומו של הילד בסדר הילדים במשפחה: ראשון, שני, שלישי... .
8. מהי השפה שאתם מדברים בבית? _____.
- האם יש שפה נוספת שבה מדברים? כן/לא.
- אם כן, איזו שפה _____.
- באיזו שפה את/ה קורא/ת ספר לילד? _____.

אוריינות במשפחה

כמה ספרי ילדים יש לכם בבית? 1. 0–10 2. 11–30 3. 31–60 4. 61–90 5. יותר מ-90.

כמה משחקים ללימוד אותיות ומילים יש לכם בבית? _____.

כמה משחקים דיגיטליים ללימוד אותיות ומילים יש לכם בבית? _____.

דרג/י את מידת ההנאה שלך לקרוא ספר לעצמך: 1=במידה מעוטה מאוד,

2=במידה מועטה, 3=במידה בינונית, 4=במידה רבה, 5=במידה רבה מאוד

באיזה גיל היה הילד כשהתחלתם לקרוא לו ספר? כתוב/כתבי את מספר

החודשים _____.

סמן/י באיזו תדירות מתקיימות הפעילויות שלהלן אצלכם בבית:

1=אף פעם, 2=פעם אחת בחודש, 3=פעם אחת בשבוע, 4=2–3 בשבוע, 5=כל

יום.

1. קריאת ספר של מבוגר לילד.
2. כתיבה משותפת של מבוגר עם הילד.
3. הילד מבקש שיקראו לו מתוך ספר.
4. הילד "כותב" לבד בעצמו.
5. הילד "קורא" בספר לעצמו, או למישהו אחר.

הערכת ההורה את אוריינית הילד

למטה רשומים כמה תחומים. בבקשה סמן, איפה נמצא לדעתך הילד שלך יחסית לילדים בגן שלו.

1=בין הילדים הכי נמוכים, 2=בין הילדים הבינוניים-נמוכים, 3=בין הבינוניים,

4=בין הילדים הגבוהים, 5=בין הילדים הגבוהים ביותר.

הילד שלי יודע:

1. שבספר מתחילים לקרוא מימין למעלה בדף.
2. לשים לב ולומר שהטקסט בספר הפוך.
3. לעקוב בעזרת האצבע כשקוראים לו.
4. לכתוב 10 אותיות מהאלף-בית.
5. להגיד שמות של 10 אותיות מהאלף בית.
6. לכתוב את שמו.
7. לחלק מילה ל-2 צלילים, למשל: "בית" – ב-ית.

8. לחלק מילה ל-3 צלילים, למשל: "בית" – ב-י-ת.
9. לענות נכון על שאלות לגבי סיפור שקראו לו.
10. לספר במילים שלו סיפור שקראו לו.
11. ש"מסתתרים" = מתחבאים.
12. ש"מגבעת" = כובע.

